

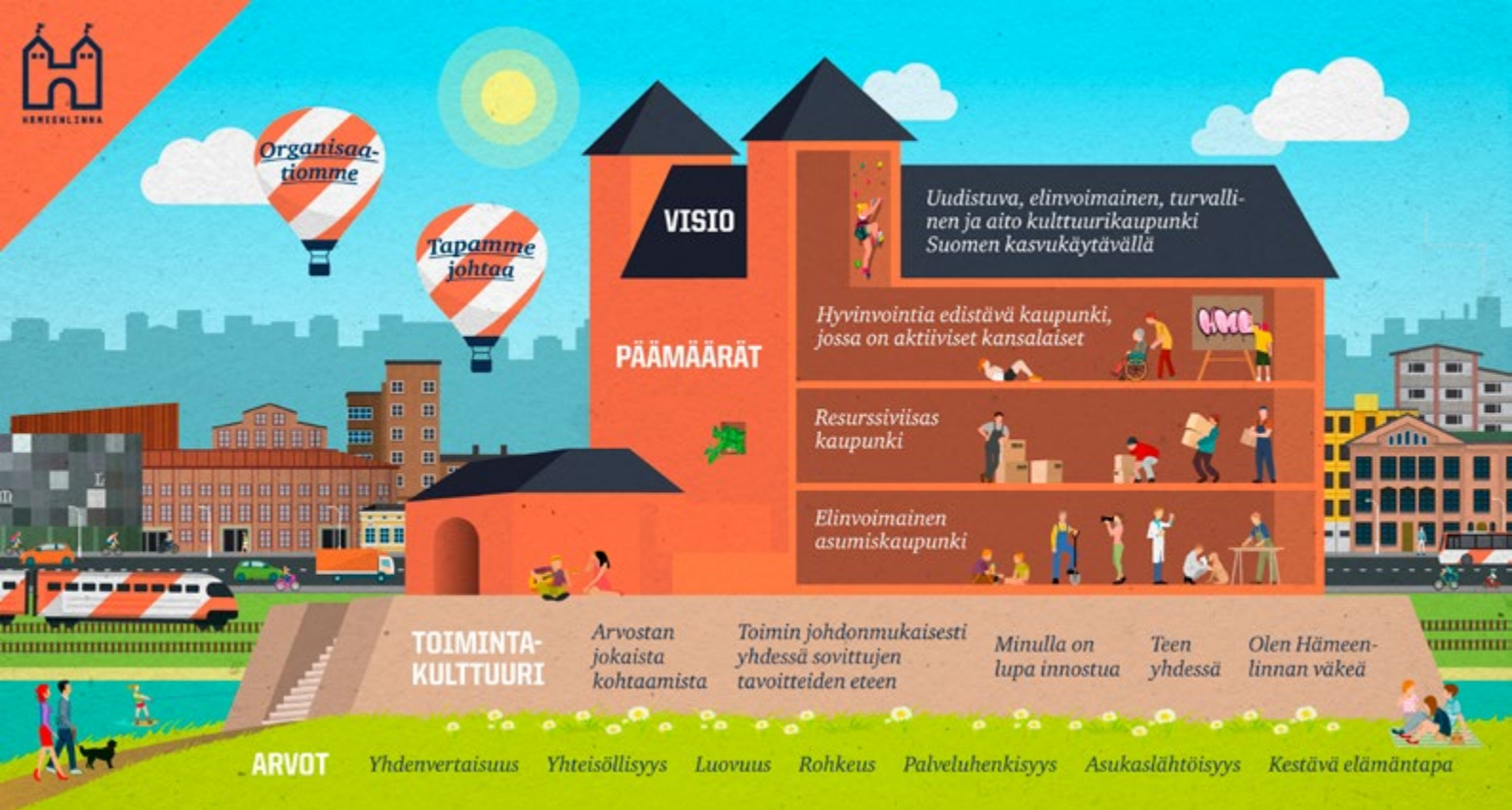
Saavutettava ja esteetön Hämeenlinna 2025

Esteettömyysohjelma

Sisällys

1. TAUSTA TYÖLLE	3
Esteettömyys kaupungin hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen –asiakirjoissa	5
Linjaukset työlle	5
2. ESTEETTÖMYYS - KÄSITE	6
Esteettömyyskysely	7
3. ESTEETTÖMYYYTTÄ KOSKEVA LAINSÄÄDÄNTÖ JA OHJEET	8
Kaupungin määräykset ja ohjeet	9
Esteettömyys kaupunkirakenteessa.....	9
Esteettömyys kaupungin toimialojen ja yhtiöiden kotisivuilla	10
4. VISIO: SAAVUTETTAVA JA ESTEETÖN HÄMEENLINNA 2025	11
Yhteiset tavoitteet ohjelmakaudelle	12
Yhteiset kehittämistoimenpiteet	12
5. TOIMINTASUUNNITELMA VUOSILLE 2021-2025	13
Kaavoitus	13
Rakennusvalvonta ja infran luvat	14
Katujen ja viheralueiden suunnittelu	15
Katujen ja viheralueiden rakentaminen	16
Katujen ja viheralueiden kunnossapito	17
Kaupungin ylläpitämien kiinteistöjen esteettömyys	17
Joukkoliikenne	18
Palvelujen saavutettavuus SIHY	19
Palvelujen saavutettavuus SOTE	20
Viestinnän esteettömyys – saavutettavuus	22
Yhteenvedo toimintasuunnitelmasta	23
Toteutumisen arviointi/ mittarit	24
6. OHJELMAN VUOSITTAINEN ARVIOINTI JA SUUNNITTELU	25
Esteettömyystyöryhmä	25
Lähteet.....	25

1. Tausta työlle

Esteettömyysohjelmatyö sai alkunsa kahdesta samaan aikaan tehdystä valtuustoaloitteesta 9.9.2019 § 108 ja 109:

- Esteetön Hämeenlinna on yhteinen etumme - Sosialidemokraattinen valtuustoryhmä.
- Hämeenlinnaan hyvä arki ihan kaikille - valtuustoryhmät yhteisesti.

Valtuustoaloite 1: Esteetön Hämeenlinna on yhteinen etumme - Sosialidemokraattinen valtuustoryhmä ym. KV 9.9.2019 § 109

- "Esteettömyydessä on kyse kaikkien ihmisten huomioon ottamisesta. Tämä koskee niin rakennettua ympäristöä kuin palveluja, viestintää ja asenteita. Esteettömyys ja saavutettavuus yhdessä takaavat jokaiselle yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Esteettömät ja saavutettavat ratkaisut sopivat kaikille ihmisille."
- ...velvoitetaan kaupungin toimialat ja konsernipalvelut kartoittamaan ja lisäämään tapahtumiansa, palvelujensa ja toimitilojensa esteettömyyttä.
- ...esteettömistä palveluista ja tiloista kerrotaan muun muassa Hämeenlinnan kaupungin ja konsernipalvelujen kotisivuilla ja muussa viestinnässä.
- Lisäksi kaupungin tulee tiedottaa kootusti Hämeenlinnan esteettömistä palveluista. Tarvitaan yhteistyötä muiden yhteisöjen ja yksityisten yrittäjien kanssa, jotta kaupunkilaisten ja matkailijoiden on helppoa löytää esteetön Hämeenlinna.

Valtuustoaloite 2: Hämeenlinnaan hyvä arki ihan kaikille - valtuustoryhmät yhteisesti KV 9.9.2019
§ 108

...esitämme, että kaupunkiin nimetään esteettömyysasiamies.

- Edistää rakennetun ympäristön ja palvelujen esteettömyyttä ja saavutettavuutta hallintokuntien kanssa.
- Tuottaa tietoa.
- Opastaa ja neuvoo kaupungin henkilöstöä ja yksityisiä suunnittelijoita.
- Toimii yhteistyössä esteettömyyttä edistävien eri sidosryhmien, kuten esim. vammaisjärjestöt, muut kaupungit, yliopistot ja ammattikorkeakoulut sekä rakennuttajat ja suunnittelijat, kanssa.
- Osallistuu kaupungin vammais- ja vanhusneuvostojen työskentelyyn esteettömyyteen liittyvissä asioissa.
- Toimii kansainvälisissä esteettömyyttä koskevissa verkostoissa
- ...liikkumisen, toimimisen, näkemisen, kuulemisen, ymmärtämisen ja kommunikaation esteet.
- ... esteettömyyssuunnitelman päivittäminen ja kokonaisvaltaisen esteettömyyssuunnitelman rakentaminen Hämeenlinnaan ja seudulle osana kaupungin strategista kehittämistä ja veto-voimaisuuden lisäämistä. "Design for all" tulee myös edullisemmaksi, kun lähtökohtaisesti otetaan huomioon erilaisten ihmisryhmien tarpeet.

Ohjelmassa valitaan tavoitteet Hämeenlinnan esteettömyydelle ja kirjataan toimialoittain toimenpiteet tavoitteeseen pääsemiseksi. Tavoitevuodeksi on asetettu vuosi 2025.

Esteettömyyssuunnitelmaa valmisteltiin esteettömyystyöryhmässä, jonka puheenjohtajana toimi kevään 2020 Sirpa Ylikerälä ja loppuvuoden Markku Rimpelä. Työryhmän sihteerinä oli Tarja Mikola.

Valmistelussa on ollut mukana kaupungin vanhusneuvosto, ikäraati ja vammaisneuvosto. Asukkaita osallistettiin suunnitteluun Esteettömyyskyselyllä. Lisäksi kuultiin Invalidiliiton esteettömyysasiantuntija Satu Wäre-Åkerblomia.

Työryhmä piti 6 kokousta ja yhden työpajan.

Hämeenlinnassa ja seudulla on tehty vuosien ajan esteettömyys- ja saavutettavuustyötä. Seudullinen vammaispoliittinen ohjelma (2005) ja sen toimeenpano oli aikanaan hyvä alku. Edelleen kaupungissa jaettava Avaintekopalkinto on käytännössä tapahtuvaa esteettömyyden näkyväksi tekemistä.

Vammaisneuvoston perustama esteettömyystyöryhmä antaa lausuntoja ympäristöstä, kaavoituksesta ja Hämeenlinnan kaupungin alueelle rakennettavista julkiseen käyttöön tarkoitetuista uudisrakennuksista ja saneerauskohteista. Vammaisneuvoston esteettömyystyöryhmä tekee tarvittaessa myös esteettömyyttä edistäviä esityksiä. Tavoitteena on esteetön liikkuminen ja palveluiden saavutettavuus.

Esteettömyys kaupungin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen -asiakirjoissa

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma 2019-2021

- Teemat ja toimenpiteet.
- Teemana turvallisuus: kehitetään ympäristön esteettömyyttä.
- Teemana liikkuminen: jatketaan suojateiden reunakivien madalluksia ja poistoja.

Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi 2019-2021

- Teemat ja toimenpiteet.
- Teemana turvallisuus: kehitetään ympäristön esteettömyyttä.

Hyvinvointisuunnitelma 2017-2021

- Kehityskohteet
- Ikäihmisten hyvinvointiin vaikuttaa keskeisesti liikkumisen mahdollistava kaupunkiympäristö. Esteettömyys tulee huomioida infrastruktuurin suunnittelussa, ja se hyödyttää ikäihmisten ohella myös muita ryhmiä, kuten lastenvaunujen kanssa liikkuvia ja liikuntarajoitteisia. Myös joukkoliikennettä ja muita kuljetusmahdollisuuksia tulisi kehittää. Ikäihmisten palveluiden sähköinen asiointi vaatii kehittämistä ja internetsivujen esteettömyys on huomioitava.

Linjaukset työlle

Johtoryhmä linjasi esteettömyysohjelmatyötä seuraavasti:

- Esteettömyyden toimintasuunnitelma kiinnitetään hyvinvoinnin, terveyden ja arjen turvallisuuden suunnittelukokonaisuuteen ja suunnitelmiin.
- Työn alussa linjattiin, että tehdään nykytilakartoitus esteettömyydestä; mitä esteettömyys on eri palveluissa ja toiminnoissa, miten esteettömyys näkyy nyt toimitiloissa ja mitä puutteita on.
- Suunnitelmassa keskitytään kaupungin omiin kiinteistöihin, tiloihin ja ympäristöön. Uudisrakentaminen esteettömäksi – linjaus olisi tärkeä saada nopeasti ja perusparannuksissa myös esteettömyyden linjaukset pitäisi saada näkyviin.
- Laaditaan yleistasoinen suunnitelma, jossa on tärkeimmät linjaukset ja toimenpiteet kirjattuina. Suuntaviivat tulevaisuuden tekemiselle.
- Huomioidaan myös palvelujen esteettömyys ja viestintä.

2. Esteettömyys - käsite

Esteettömyys tarkoittaa laajasti ymmärrettynä rakennetun ympäristön tai rakennusten toimivuutta ja käytettävyyttä. Esteettömälle tilalle ei ole mitään "virallista" määritelmää. Esteettömyydessä on kysymys esteiden tunnistamisesta ja poistamisesta, jotta olemassa olevaa ympäristöä pystytään muuttamaan sellaiseksi, että liikkuminen ja toimiminen on kaikille mahdollista sisä- ja ulkotiloissa. (Invalidiliitto/Esteettömyyskeskus ESKE.)

Esteettömyys liittyy palveluihin, välineisiin, tiedon ymmärrettävyyteen ja mahdollisuuteen osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Esteettömyys liittyy näkemiseen, kuulemiseen, liikkumiseen ja ymmärtämiseen. Esteettömyys koskee meitä kaikkia. www.turku.fi/esteeton-elinymparisto).

Esteettömyys on fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ympäristön toteuttamista siten, että jokainen voi ominaisuuksistaan riippumatta toimia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Saavutettavuus tarkoittaa kohteen tai verkkopalvelun helppoa lähestyttävyyttä kaikille ihmisille. Saavutettavuus merkitsee sitä, että tieto on esitetty sellaisessa muodossa, johon vastaanottaja pääsee käsiksi. Keskeistä on myös tiedon selkeys ja ymmärrettävyys. Saavutettavuus on yhdenvertaisuuden edistämistä.

Esteettömyyskysely

Toteutus

- Kysely toteutettiin webropol-kyselynä, avoimena netissä 13.- 30.11.2020. Mahdollisuus vastata myös paperilomakkeilla, joita oli jaossa kaupungin palvelupisteillä ja mm. kirjastoissa sekä Kumppanuustalolla. Kysely lähetettiin kohdennettuna vammaisneuvottelukunnan, vanhusneuvoston ja ikäraadin jäsenille. Palautetta oli mahdollisuus antaa myös kaupungin palautejärjestelmän kautta.
- Vastaaajia oli 75, joista 27 % oli liikuntarajoitteisia ja 33 % yli 70-vuotiaita.
- Vastaaajista 26 % oli pitäjistä (kaikista asukkaista 25 % asuu pitäjissä).

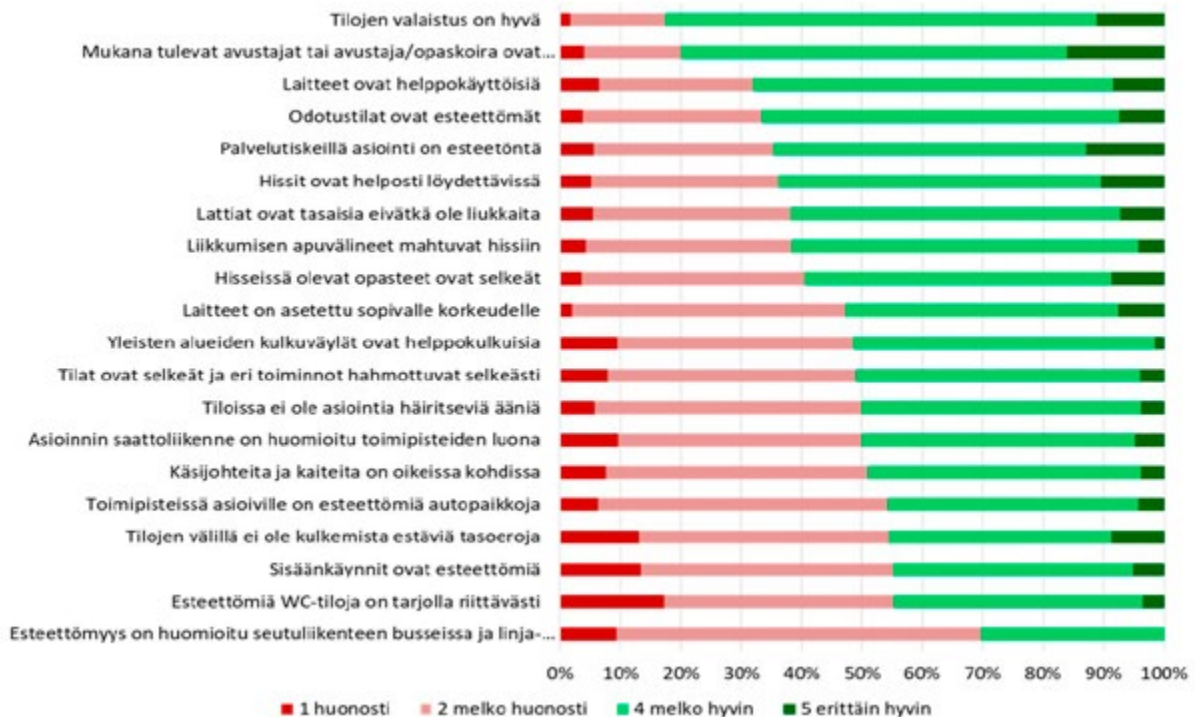
Onnistumisia esteettömyydessä

- Inva-pysäköintipaikkojen sijoittelu (katujen päissä).
- Pääkirjaston esteettömyys.
- Kaupunginteatterille kiitos tuoksuyliherkkien huomioimisesta.
- Hyvä palveluasenne mm. linja-autonkuljettajilla.
- Esteettömyyden kannalta toimivina paikkoina mainittiin useassa vastauksessa myös HML:n uimahalli, Verkatehdas ja Viipurintien terveysasema.

Kyselyn mukaan keskeisimmät kehittämistarpeet

- Pyöräilijöille selkeät rajat kevyen liikenteen väylillä.
- Katujen ja teiden talvikunnossapito.
- Näköesteiden poistaminen risteysalueilta.
- Selkeät opasteet.
- Invapaikkoja parkkialueille ja niiden käyttöön valvontaa.
- Toimimattomat, pimeät katuvalot.
- Tiedottaminen palveluista, puhelinnumeroista, aukioloista ja ylipäätään ikäihmisten tiedonsaanti, kun ei ole digilaitteita tai taitoa käyttää niitä.
- Keskusta, tori, suojatiet.
- Haja-asutusalueen palveluliikenne ja palveluneuvojien vastaanotot esim. kirjastoihin tietyin aikaväleihin.

Esteettömyyskyselyyn vastanneiden arviot esteettömyyden toteutumisesta kaupungin palveluissa.

3. Esteettömyyttä koskeva lainsäädäntö ja ohjeet

Esteettömyyttä määrittelevät lait, asetukset, määräykset ja ohjeet mm.

- [Maankäyttö- ja rakennuslaki \(132/1999, MRL\)](#)
- Asetus rakennuksen esteettömyydestä (241/2017)
- Asetus rakennuksen käyttöturvallisuudesta (1007/2017)
- Asetus asuin-, majoitus- ja työtiloista (1008/2017)
- Asetus rakennuksen paloturvallisuudesta (848/2017)
- Asetus rakennuksen ääniympäristöstä (796/2017)
- [Yhdenvertaisuuslaki 2015](#)
- [EU:n direktiivi sähköisten palveluiden saavutettavuudesta 2016](#)
- Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta 2019

Esteettömyyttä koskevaa lainsäädäntöä on myös perustuslaissa, vammaispalvelulaissa sekä vanhustalvellaissa.

Maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetään rakennusten olennaisista teknisistä vaatimuksista. MRL:ssä säädettyä esteettömyyttä koskevaa olennaista teknistä vaatimusta voidaan tarkentaa asetuksella.

MRL 117 e §:n 2 momentin nojalla valtioneuvosto on 4.5.2017 antanut asetuksen rakennuksen esteettömyydestä (241/2017, jäljempänä esteettömyysasetus). Asetus tuli voimaan 1.1.2018.

Esteettömyyden olennainen tekninen vaatimus koskee kaikkia rakennuksia ja niiden piha- ja oleskelualueita käyttötarkoituksen, käyttäjämäärän ja kerrosluvun edellyttämällä tavalla. Esteettömyysasetus sisältää rakennuksen esteettömyyttä koskevat vähimmäisvaatimukset, joiden mukaan suunniteltu ja rakennettu rakennus toteuttaa MRL:n esteettömyyden olennaisen teknisen vaatimuksen.

Kaupungin määräykset ja ohjeet

Hämeenlinnan kaupungin rakennusjärjestys Kv 28.1.2019 § 12

Maankäytön suunnittelua ja rakentamista ohjaa maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL)

Kaavoituksella voi vaikuttaa sellaisiin esteettömyyteen liittyviin teemoihin kuten, katujen ja kevyen liikenteen reittien sijaintiin, hahmotettavuuteen ja havaittavuuteen sekä eri toimintojen ja rakennusten sijoittumiseen.

Esteettömyyteen vaikuttavia tekijöitä, joita asemakaavoissa esitetään, on mm. katualueiden, muiden julkisten alueiden ja tonttien mitoitus sekä rakennuksen sijoittelu tontilla ja rakennukselle asemakaavassa määritetyt ominaisuudet, kuten kerrosluku ja -neliömäärät. Kaavoituksella ratkaistaan myös erilaisten toimintojen suhde tai sijainti (esim. palvelut - asuminen) toisiinsa nähden.

Kaavoituksella ei ratkaista käytännön rakentamisen yksityiskohtaisia asioita kuten ajokaistan ja kevyen liikenteen väylän leveyttä katualueella tai katujen reunakivien korkeutta. Kaavoituksella ei myöskään päätetä rakennuksen sisätilojen soveltuvuus esteettömyyteen, esim. hissien tarvetta tai kynnyksen korkeutta.

Esteettömyys kaupunkirakenteessa

Laki ohjaa rakennuslupien valmistelua, laki määrää esteettömyyden minimitason, jota edellytetään.

Rakennusvalvonta voi vaikuttaa myös yksityisten rakennushankkeiden esteettömyyteen lain puitteissa.

Korjausrakentamisessa esteettömyyden vaatimukset ovat vähäisempiä.

Katutöihin liittyen katuluvan mukaisia liikennejärjestelyitä on noudatettava. Työstä vastaavan vastuuhenkilön pitää valvoa työn liikennejärjestelyjä ja huolehtia siitä, että järjestelyt pysyvät ajan tasalla. Kaupunkirakenne valvoo työmaiden liikennejärjestelyitä satunnaisesti käytettävissä olevin resurssein.

Esteettömyys kaupungin toimialojen ja yhtiöiden kotisivuilla

KH 17.8.2020 § 291 ja § 292

... Kaupunginhallitus edellyttää, että kaupungin toimialat ja yhtiöt päivittävät kotisivuilleen tiedot toimintansa esteettömyydestä syyskuun 2020 loppuun mennessä.

Seuraavien kaupungin kohteiden esteettömyys on jo kuvattu verkkosivuilla: Verkatehdas, Hämeenlinnan Taidemuseo, Museo Skogster, Sibeliuksen syntymäkoti ja Hämeenlinnan uimahallit.

Hämeenlinnan uusi kaupungintalo Wetterillä on esteetön.

Esimerkki esteettömyyden kuvauksesta HML:n verkkosivuilla.

Verkatehdas

- Pyörätuolipaikkoja on rajoitetusti. Ilmoitathan jo lippuja varatessanne pyörätuolin käytöstä.
- EU:n vammaiskortin A-tunnuksella vammaisen henkilön yksi avustaja tai tukihenkilö pääsee tapahtumiin pääsääntöisesti ilmaiseksi.
- Induktiosilmukka on käytössä Vanaja-salissa riveillä 5 – 15 sekä Studiossa. Lataa Vanaja-salin T-silmukan kuuluvuuskartta (PDF) tästä.
- Vanaja-salin permannolla riveille 1–7 ei ole porrasaskelmia.
- Aulasta pääsee hissillä 2. kerrokseen ja sieltä edelleen Vanaja-salin oville B ja C. Toisessa kerroksessa riville 22 ei ole porrasaskelmia.

4. VISIO: Saavutettava ja esteetön Hämeenlinna 2025

Hämeenlinnassa on esteetön elinympäristö, joka

- tukee kotona asumista ja itsenäistä selviytymistä,
- mahdollistaa osallistumisen sekä edistää fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista turvallisuutta,
- luo mahdollisuuden liikkumiseen kaikille.

Yhteiset tavoitteet ohjelmakaudelle

Tavoite 1 **Kaupungin eri toimijoiden roolit selkeytyvät**

Tavoitteena on selkeyttää kaupungin eri toimijoiden roolia esteettömyyden edistämässä. Esteettömyys on monitahoista ja se tulee ottaa huomioon kaikessa kaupungin toiminnassa. Olennaista on myös kytkeä esteettömyysasiat kaupungin johtamisjärjestelmään sekä eri ohjelmiin.

Tavoite 2 **Esteettömyystyön suunnitelmallisuus ja vaikuttavuus lisääntyvät**

Tavoitteena on lisätä esteettömyystyön suunnitelmallisuutta ja vaikuttavuutta. Lähtökohtana on kaupungin sitoutuminen esteettömyyden edistämiseen.

Ohjelmakauden aikana luodaan esteettömyyttä edistävät käytännöt ja kriteerit kaupungin keskeisiin toimintoihin, joita esteettömyyden näkökulmasta ovat mm. infra- ja tilahankkeet sekä ostopalveluiden ja tavarahankintojen kilpailutukset.

Tavoite 3 **Esteettömyysosaaminen ja -tietoisuus lisääntyvät**

Tavoitteena on vahvistaa keskeisten toimijoiden, kuten tilapalveluiden ja infran suunnittelijoiden, rakennuttajien ja ylläpitäjien sekä kilpailuttajien esteettömyysosaamista. Tässä keskeisenä keinona on esteettömyyskoulutus. Yleisempää esteettömyystietoisuuden lisäämiseen tähtäävää koulutusta tulee suunnitella koko henkilöstölle sekä luottamushenkilöille.

Tavoite 4 **Esteetöntä Hämeenlinnaa rakennetaan uudisrakentamisessa sekä korjausrakentamisessa** vuotuisten talousarvioiden puitteissa

Tavoite 5 **Saavutettavuus**

Hämeenlinnan sähköiset verkkopalvelut ovat Lain digitaalisten palvelujen tarjoamisesta (306/2019) vaatimukset täyttäviä. Viestintä on saavutettavaa kaikille.

Yhteiset kehittämistoimenpiteet

- Esteettömyys ja saavutettavuus kytetään uuden strategiatyön valmisteluun samoin kuin toimialojen ja konsernipalvelujen toimintaan.
- Esteettömyys ja saavutettavuus ovat vuodesta 2022 alkaen toimintasuunnitelmassa mukana. Esteettömyysohjelma raportoidaan tilinpäätöksen toimintakertomuksen aikataulussa omana raporttina.
- Esteettömyystyötä jatketaan osana toimialojen ja konsernipalvelujen työtä.
- Esteettömyystyö tulee olla osa ikäihmisten raadin, vanhusneuvoston ja vammaisneuvoston toimintaa.
- Erilaisia julkisten toimitilarakennuksien sekä ulkoalueiden esteettömyyskartoituksia tehdään vuotuisten talousarvioiden puitteissa.

- Esteettömyydestä vastaavat henkilöt osallistuvat esteettömyyskoulutukseen.
- Hämeenlinnan kaupunki liittyy Invalidiliiton Esteettömyyskeskus ESKEn esteettömyysverkostoon.
- Esteettömyys tullaan huomioimaan kaupungin konserniohjeen päivityksessä (ml. konserniyhteisöjen investoinnit ja viestintä). Lisäksi esteettömyysasioista tulisi sopia yhteisöjen kanssa tehävissä palvelusopimuksissa. Tästä vastuu on toimialojen sopimusten omistajilla.

5. Toimintasuunnitelma vuosille 2021-2025

Ohjelmakaudelle on laadittu toimintasuunnitelma seuraaville alueille:

- Kaavoitus
- Rakennusvalvonta ja infran luvat
- Katujen ja viheralueiden suunnittelu, rakentaminen ja kunnossapito
- Kaupungin ylläpitämien rakennusten esteettömyys
- Joukkoliikenne
- Palvelujen saavutettavuus
- Viestinnän esteettömyys – saavutettavuus

Kaavoitus

Nykytilan kuvaus

- Kaavoituksen merkitys esteettömyydessä on mahdollistava.
- Lähtökohtana on esteetön kaupunki-ympäristö maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) mukaisesti: Turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien, kuten lasten, vanhusten ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luominen.
- Lopputulos on ympäristön lähtökohtien ja lain vaatimien edellytysten synteesi.
- Kaavoituksessa ei ole käytössä erityisiä esteettömyyteen liittyviä määräyksiä.

Tavoitetila

- Tavoitteena on edelleen edistää esteettömän kaupunkirakenteen syntyä kaavoituksen keinoin.
- Esteettömyyteen liittyvien kaavamääräysten käytön lisääminen ja kehittäminen.

Suunnitellut toimenpiteet

- Tutkitaan kaavarunkovaiheessa erilaisten vaihtoehtojen esteettömyyttä ja saavutettavuutta eri väestöryhmien kannalta.
- Edistetään esteettömyyttä kaavoituksessa mm. rakentamistapa-ohjeissa.
- Tarvittaessa pyydetään lausunnot kaavoista vammaisneuvostolta ja vanhusneuvostolta.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuvaa / maankäytön suunnittelujohtaja

Rakennusvalvonta ja infran luvat

Nykytilan kuvaus

- Lähtökohtana on esteetön rakennettu ympäristö maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti.
- Säädösten soveltamisessa pieniä eroavaisuuksia viranhaltijoittain.
- Vammaisneuvosto antaa lausuntoja rakennusluvista tarvittaessa (pääosin julkisista rakennuksista).
- Infran luvissa kunnossa- ja puhtaanapitolain mukainen toiminta. Erityistä huomiota kiinnitetään mm. jalankulun järjestämiseen ja suojauksiin.

Tavoitetila

- Tavoitetilana yhtenäistetään säädösten tulkintaa ja soveltamista sisäisesti (asiakaspalvelun tasalaatuisuus).
- Osaamisen lisääminen.
- Katutilan parantaminen infran lupien yhteydessä.

Suunnitellut toimenpiteet

- Voimassaolevan lainsäädännön asettamien vaatimusten päivittäminen ja tulkinnan sekä soveltamisen yhtenäistäminen.
- Henkilökunnan koulutus.
- Infran luvissa yhteistyön lisääminen infran suunnittelun kanssa mm. reunakivien madaltamiseksi.

Aikataulu/vastuutaho

- Vuoden 2021 aikana / rakennusvalvontapäällikkö

Katujen ja viheralueiden suunnittelu

Nykytilan kuvaus

- Lähtökohtana on esteetön kaupunkiympäristö maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) mukaisesti: Turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien, kuten lasten, vanhusten ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luominen.
- Puisto- ja viheralueilla periaatteena on arjen esteettömyys. Osin priorisoidaan joitakin alueita.
- Kaupungissa on 2 esteetöntä yleistä leikkipaikkaa. Koulujen pihat ovat yleensä esteettömiä.
- Erityiskohteet on suunniteltu erityisen korkeatasoisesti, esim. linja-autoaseman seutu.
- Meluntorjuntaa on tehty pääteiden varsille.
- Valaistus on pääosin hyvällä tasolla.
- Pysäköintialueilla ja keskustassa on le-autopaikkoja pääosin riittävästi.
- Esteettömyyttä parannetaan eri hankkeiden yhteydessä eri puolilla kaupunkia.

Tavoitetila

- Hyvä esteettömyyden perustaso keskustassa (keskustavision alue) sekä keskeisillä paikoilla, kuten Pullerille tai keskus-sairaalaan johtavat reitit ja pääkadut sekä bussipysäkit.
- Esteettömien väylien yhtenäistäminen.
- Liikenneturvallisuuden lisääminen.

Suunnitellut toimenpiteet

- Pyöräilyn ja kävelyn erottaminen keskusta-alueella.
- Keskusta-alueella esteettömät liikennevalot.
- Muutokset tehdään uudisrakentamisen ja saneerauksen yhteydessä.
- Esteettömien suojateiden lisääminen keskustassa ja pääkadulla.
- LE-autopaikkojen (esteetön autopaikka) laadun parantaminen.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuvaa / Infran suunnittelupäällikkö

Katujen ja viheralueiden rakentaminen

Nykytilan kuvaus

- Rakentaminen toteutetaan suunnitelmien mukaisesti.
- Liikennejärjestelyissä huomioidaan liikuntaesteisten mahdollisuudet työmaan vaikutusalueella liikkumiseen.

Tavoitetila

- Turvallisuus rakennustyömaiden ympäristössä lisääntyy.
- Suunnitelmien mukaisesti toteutettu infraympäristö. Esteettömyyden taso määräytyy suunnitelmista.

Suunnitellut toimenpiteet

- Mahdollisuuksien mukaan huomioidaan myös melun ja työmaavalaistuksen aiheuttaman häikäisyn vähentäminen.
- Tiedottaminen on selkeää ja yksiselitteistä, sekä työn aikainen viestintä järjestetään tavoitettavaksi kaikille rakennustyömaan vaikutusalueella toimiville (asukkaat, yritykset, muut).
- Investointeja kohdistetaan myös esteettömyyden parantamiseen.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuvaa / rakennuttajapäällikkö

Katujen ja viheralueiden kunnossapito

Nykytilan kuvaus

- Kunnossapitotöiden lähtökohtana on hyväksytyt laatumääritykset ja toimintaan varatut määrärahat.
- Talvikausi tuo merkittäviä muutoksia väylien esteettömyyteen. Asiaa pyritään huomioimaan kunnossapitotöitä suunniteltaessa mahdollisuuksien mukaan.
- Hoitotyöt pyritään ajoittamaan ajankohtiin, jolloin niistä on mahdollisimman vähän haittaa (esim. auraukset mahdollisuuksien mukaan yöaikaan).
- Ruutukaavakeskustassa kiinteistöt hoitavat jalkakäytävät ja lumen poisviennin.
- Kapeille väylille ei mahdu kovin paljoa lunta.

Tavoitetila

- Kunnossapidossa pyritään mahdollisimman esteettömään ympäristöön.
- Tavoitteena on luoda itä-länsi- ja pohjois-eteläsuuntainen kunnossapidon laatukäytävä, joka palvelisi jalankulkijoita ja pyöräilijöitä.
- Pysäkkiympäristöjen parantaminen.

Suunnitellut toimenpiteet

- Priorsoidaan alueita taloudellisten raamien kaventuessa.
- Risteysalueiden reunakiviä madalletaan suunnitelmien mukaisiksi muiden töiden yhteydessä.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuva / kunnossapitopäällikkö

Kaupungin ylläpitämien kiinteistöjen esteettömyys

Nykytilan kuvaus

- Julkisten rakennusten omistaminen ja hallinnointi on sirpaleista. Omistajia ovat mm. kaupunki, kaupunkikonserniin kuuluvat yhtiöt, kuntayhtymät, valtio ja joissakin tapauksissa kaupunkikonsernin ulkopuoliset yritykset.
- Esteettömyyskysymykset kaupungin omistamissa rakennuksissa ja kaupungin talonrakennushankkeissa kuuluvat kaupunki-rakennepalveluiden tilapalvelut-tulosalueelle omistajan edustajana ja rakennuksen tai sen osan tilapalveluita vuokranneelle/ vuokraavalle käyttäjähallintokunnalle, joka tuottaa kohteessa julkista palvelua.
- Kaupungin omistama rakennuskanta on hyvin monipuolista iältään, kooltaan ja merkitykseltään.

- Kaupungin uudisrakennushankkeissa noudatetaan valtioneuvoston (VN) asetusta rakennuksen esteettömyydestä, asetus on tullut voimaan 1.1.2018.
- Korjausrakentamisessa parannetaan esteettömyyttä hankekohtaisesti harkiten VN:n asetuksen tarkoituksenmukaisuuden periaatteen mukaisesti soveltaen. Asetusta sovelletaan rakennuslu-
paa edellyttävässä korjausrakentamisessa, se ei koske toimenpideluvan varaisia hankkeita.

Tavoitetila

- Jatketaan VN:n asetuksen tai tulevaisuuden esteettömyysmääräysten mukaista suunnittelua ja toteutusta uudisrakentamisessa.
- Parannetaan esteettömyyttä korjausrakentamisessa tapauskohtaisesti tarkoituksenmukaisuuden periaatteen mukaisesti.
- Kaupunginvaltuuston talonrakennuksen investointeja koskevien periaatepäätösten mukaisesti (KV 9.11.2015 § 138 alkaen jokaisen talousarviopäätöksen investointeja koskevassa osassa) hankkeissa noudatetaan perustasoa, mikä koskee myös esteettömyysratkaisujen suunnittelua ja toteutusta. Esteettömyyden perustason uudisrakentamisessa määrittelee toistaiseksi VN:n asetus rakennuksen esteettömyydestä.
- Suunnitellut toimenpiteet.
- Käydään läpi rakennuskantaa ja tunnistetaan kohteet, joiden kehittämistä esteettömyyden näkökulmasta neuvotellaan käyttäjähallintokunnan kanssa.

Aikataulu/vastuutaho

Ensimmäinen kohde neuvoteltavaksi vuoden 2021 aikana/ kiinteistöpäällikkö ja talonrakennuttamispäällikkö.

Jatkossa vuosittainen menettely.

Joukkoliikenne

Nykytilan kuvaus

- Matalalattiabussit kaupunkiliikenteessä, kyläbusseissa, palveluliikenteessä sekä osassa seutuliikennettä.
- Seutuliikenteeseen ei ole tarjolla matalalattiabusseja. Asiaa tutkitaan.
- Busseissa pyörätuolipaikka ja niaustoiminto. Kuljettajat on velvoitettu auttamaan tarvittaessa.
- Pysäkeistä osa on katettu. Pysäkkien talvikunnossapidossa on puutteita.
- Reittiopas on saavutettava myös mobiilissa.
- SHL- ja VPL-kuljetukset ovat tarvittaessa esteettömiä.

Tavoitetila

- Jatketaan hyvää esteetöntä tasoa liikenteessä.
- Esteettömyyden lisääminen lippu- ja maksujärjestelmien kehittämisessä.

Suunnitellut toimenpiteet

- Lippujärjestelmien kehittäminen ja eri ohjelmistojen yhteensovittamisen jatkaminen.
- Seutujen välinen lippuyhteistyö.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuvaa / joukkoliikennekoordinaattori

Palvelujen saavutettavuus SIHY

Nykytilan kuvaus

- Sihyn kiinteistöistä suurin osa on esteettömiä. Peruskorjaus ja uudisrakentamishankkeissa huomioidaan esteettömyysmääräykset.
- Kaupunki osoittaa oppilaaksiottokriteerien perusteella oppilaalle esteettömän vaihtoehdon. Lähin yksikkö ei ole aina esteetön.
- Varhaiskasvatuksessa arvioidaan lapsen tarpeet yhdessä asiantuntijahenkilöstön kanssa ja esitetään tarpeiden mukaan sopiva hoitopaikka.
- Henkilöstön osaaminen esteettömyyden havainnointiin on vaihtelevaa.
- Viestintä: nettisivut ovat muuttumassa saavutettaviksi, sähköisiä palveluita on lisätty.
- Avustajat ja ohjaajat tukevat varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa.

Tavoitetila

- Mahdollisimman moni yksikkö on esteetön.
- Henkilöstö osaa havainnoida esteettömyyden perusasiat, vaativimmissa tilanteissa tehdään tiivistä yhteistyötä asiantuntijoiden kanssa.
- Viestintä on saavutettavaa kaikille. Sähköisiä palveluja lisätään ja myös niissä huomioidaan esteettömyys.
- Mahdollisimman moni lapsi toimii oman ikäryhmänsä viiteryhmän jäsenenä.

Suunnitellut toimenpiteet

- Peruskorjausten tai -parannusten yhteydessä kartoitetaan kiinteistön esteettömyys: fyysinen esteettömyys ja aistiongelmaisten huomioiminen.

- Esteettömyys huomioidaan koulutussuunnittelussa. Saavutettavuuden/esteettömyyden tietoisuuden lisääminen kaikille tahoille.
- Sihyn nettisivut saavutettavaksi, nettisivuille viedään tietoa toimipaikkojen esteettömyydestä, suositellaan kuvallisten opasteiden lisäämistä toimipaikoille.
- Esteettömyysauditoinnin toteuttaminen. Sisäiset auditoijat tekevät havaintoja esteettömyydestä palveluissa ja kiinteistöissä. Huomiot käsitellään säännöllisesti esim. työpaikkakokouksissa. Toimenpiteistä linjataan vuotuisten talousarvioiden puitteissa.

Aikataulu/vastuutaho

- Jatkuva/ Sihy jory, tilapalvelut ja yksiköiden esimiehet
- Jatkuva/ Sihy jory, viestintä (tiedotus), sihy esimiehet
- Jatkuva/ Sihyn viestintätiimi, kaupungin viestintä, esimiehet
- Vuoden 2021 aikana / Kaupungin johtoryhmä

Palvelujen saavutettavuus SOTE

Nykytilan kuvaus

- Kiinteistöt ovat pääsääntöisesti fyysisesti esteettömiä. Eri asteisten aistiongelmien huomioisessa on parantamisen varaa.
- Sähköisiä palveluita hyödynnetään asiakkaiden palveluissa ja organisaatioiden sisällä Hämeenlinnassa, myös SOTEssa. Tähän on jo nyt panostettu mm. Omaolo ja sähköisiä hakemuksia.
- SOTE-toimialan henkilöstö ymmärtää työssään keskimäärin hyvin esteettömän palveluympäristön merkityksen ja iäkkään tai eritavoin aistirajoitteisten asiakaskunnan palvelun vaateet.

Tavoitetila

- Kiinteistöt ovat fyysisesti esteettömiä ja kaikkien saavutettavia (huomioidaan myös aistiongelmat). Huomioidaan myös opastaminen rakennuksissa.
- Lisätään sähköisten palveluiden hyödyntämistä. Kehitetään olemassa olevia sähköisiä palveluja ja otetaan käyttöön uusia, hyviä sähköisiä palveluita (kustannustehokkuus). Lisätään SOTE-asiakkaiden tietoisuutta sähköisistä palveluista ja kannustetaan heitä käyttämään niitä. Tehdään sähköiset palvelut aina saavutettavasti. Huolehditaan myös henkilöstön osaamisesta ja varataan sähköisten palveluiden kehittämiseen ja ylläpitämiseen riittävästi (henkilöstö)ressursia.
- Palvelun äärelle johdattavat liitännäispalvelut (esim. liikenne) ovat myös esteettömiä.

Suunnitellut toimenpiteet

- Kiinteistöjen esteettömyyden kartoitus: fyysinen esteettömyys ja aistiongelmien huomioiminen.
- Sähköisten palveluiden lisääminen asiakkaiden palveluissa ja organisaation sisällä. Olemassa olevien palveluiden käytön tehostaminen ja uusien käyttöönotto. Huomioidaan aina sähköisten palveluiden saavutettavuus.
- Tiedotuksen ja koulutuksen lisääminen henkilöstölle. Saavutettavuuden tietoisuuden lisääminen kaikille tahoille.
- Esteettömyysauditointi. Havainnointiin ja arviointiin koulutetut sisäiset auditoijat tekevät havainnointia esteettömyydestä palveluissa ja kiinteistöissä. Huomiot käsitellään säännöllisesti esim. työpaikkakokouksissa.
- Asetetaan esteettömyydelle konkreettisia aikataulutettuja tavoitteita ja mittareita, joilla toimenpiteitä voidaan mitata (onko tavoite saavutettu vai ei).

Aikataulu/vastuutaho

- Joko peruskorjauksien yhteydessä tai usein voidaan parantaa hyvin vähäisillä toimenpiteillä vaikka heti -> kiinteistöjen käyttäjä ja kiinteistöhuollosta vastaavat tahot.
- Soten kanssa yhteisesti ja koordinoitua tietohallinnon kanssa. Kukin soten toimialue vastaa itsestä itse käytöstä. Sähköisten palveluiden kehittäminen ja ylläpitäminen vaatii aina paljon resursseja.
- Sotejory, henkilöstöhallinto (koulutukset), viestintä (tiedotus), Soten esimiehet.
- Otetaan esteettömyysauditointi käyttöön 2021. Kukin palvelualue vastaa korjaustoimenpiteistä omalta osaltaan.
- Kukin esimies tai muu vastuhenkilö vastaa siitä, että oman palvelualueen tavoitteet ovat saavutettu tai tehty tarvittavat toimenpiteet. Tavoitteet ja mittarit otetaan käyttöön viimeistään esteettömyysauditointeja tehtäessä ja niitä tarkastellaan säännöllisesti. Uudet tavoitteet voidaan tarvittaessa määritellä esim. vuosittain tai kausittain.

Viestinnän esteettömyys - saavutettavuus

Nykytilan kuvaus

- www.hameenlinna.fi -sivut on arvioitu AA-tason mukaisesti teknisesti saavutettaviksi 2020/10 ja lain mukainen saavutettavuusseloste laadittuna sivuille.
- Erillissivujen saavutettavuus (pela, Linnan.fi, Taidemuseo, Kolmenkierto, Kanerva, Liikuntahallit) ei vielä täytä AA-tasoa. Lisäksi mm. domaineja myintegration.fi ja työnpaikka.fi ei ole auditoitu.
- Verkkosivujen sisällöntuottajat ja hallinnon työntekijät (200 henkilöä) on koulutettu tuottamaan sisällöt saavutettavina (tekstit, kuvat, mahdolliset liitteet: Word, Excel, PowerPoint, PDF).
- Kolmannen osapuolen sähköisten verkkopalvelujen saavutettavuus, joihin kaupungin verkkosivuilta ohjataan, ovat ko. palvelun hankkijan vastuulla (TWeb, Trimble, Valmu, Vaana, Omakanta jne.).

Tavoitetila

- www.hameenlinna.fi -sivut säilyvät saavutettavina.
- Huolehditaan sähköisten sisältöjen tuottamisesta saavutettavina pysyvästi.
- Kolmannen osapuolen tuottamien sähköisten palvelujen hankinnassa huomioidaan saavutettavuus yhtenä hankintakriteerinä. Nykyisten jo hankittujen palvelujen saavutettavuus arvioidaan erikseen.
- Julkaistaan kaupungin verkkosivuilla kohteiden tuottamat esteettömyyskuvaukset.
- Auditoidaan saavutettavuus kaikista domaineista, jotka kaupunki omistaa.

Suunnitellut toimenpiteet

- Jatketaan saavutettavien sisältöjen koulutuksien ostamista henkilöstölle.
- Jatketaan saavutettavuus-arviointiin ulkopuolisen työkalun ostamista.
- Julkaistaan kohteiden tuottamat esteettömyyskuvaukset kaupungin verkkosivuilla (hameenlinna.fi).
- Tutkitaan mahdollisuutta tuoda esteettömien kohteiden kuvaukset myös kehitettävään Hämeenlinna taskussa 2.0 -applikaatioon.
- Auditoidaan myös ne domainit, joita ei vielä ole auditoitu.

Aikataulu/vastuutaho

- Kevät ja talvi 2021, Avu OY:n kouluttajat (hallintoyksikkö/ viestintäyksikkö).
- Kevät 2021, hankitaan uusi toimittaja auditoimaan www-sivuja (viestintäyksikkö / Linnan kehityksen markkinointi).
- Syksy 2021, selvitetään miten voidaan yhdenmukaisesti julkaista kaupungin kohteiden saavutettavuustiedot kaupungin verkkosivuilla, matkailukohteista keskustellaan Linnan kehityksen kanssa (viestintä, Linnan kehitys, Valu Digital oy).
- Syksy 2021, domanien myintegration.fi ja tyonpaikka.fi auditointi (maahanmuuttopalvelut/työllisyyspalvelut/viestintä).

Yhteenveto toimintasuunnitelmasta

Kaavoitus

- Esteettömän kaupunkirakenteen synty kaavoituksen keinoin.

Rakennusvalvonta ja infran luvat

- Yhtenäistetään säädösten tulkintaa, lisätään osaamista, parannetaan katutilaa.

Katujen ja viheralueiden suunnittelu, rakentaminen ja kunnossapito

- Hyvä esteettömyyden perustaso keskustassa sekä keskeisillä paikoilla, esteettömien väylien yhtenäistäminen, liikenneturvallisuuden lisääminen.
- Turvallisuus rakennustyömaiden ympäristössä lisääntyy. Suunnitelmien mukaisesti toteutettu infraympäristö. Pysäkkiympäristöjen parantaminen.

Kaupungin ylläpitämien kiinteistöjen esteettömyys

- Jatketaan VN:n asetuksen tai tulevaisuuden esteettömyysmääräysten mukaista suunnittelua ja toteutusta uudisrakentamisessa. Parannetaan esteettömyyttä korjausrakentamisessa tapauskohtaisesti tarkoituksenmukaisuuden periaatteen mukaisesti.
- Kaupunginvaltuuston talonrakennuksen investointeja koskevien periaatepäätösten mukaisesti (KV 9.11.2015 § 138 alkaen jokaisen talousarviopäätöksen investointeja koskevassa osassa) hankkeissa noudatetaan perustasoa, mikä koskee myös esteettömyysratkaisuiden suunnittelua ja toteutusta.

SOTE/Palvelujen saavutettavuus

- Kiinteistöt ovat fyysisesti esteettömiä ja kaikkien saavutettavia (huomioidaan myös aistiongelmat). Huomioidaan myös opastaminen rakennuksissa.

- Lisätään sähköisten palveluiden hyödyntämistä. Kehitetään olemassa olevia sähköisiä palveluja ja otetaan käyttöön uusia, hyviä sähköisiä palveluita (kustannustehokkuus). Lisätään SOTE-asiakkaiden tietoisuutta sähköisistä palveluista ja kannustetaan heitä käyttämään niitä. Tehdään sähköiset palvelut saavutettavasti. Huolehditaan henkilöstön osaamisesta ja varataan sähköisten palveluiden kehittämiseen ja ylläpitämiseen riittävästi (henkilöstö)resursseja.

SIHY/Palvelujen saavutettavuus

- Mahdollisimman moni yksikkö on esteetön.
- Henkilöstö osaa havainnoida esteettömyyden perusasiat, vaativimmissa tilanteissa tehdään tiivistä yhteistyötä asiantuntijoiden kanssa.
- Viestintä on saavutettavaa kaikille. Sähköisiä palveluja lisätään ja myös niissä huomioidaan esteettömyys.
- Mahdollisimman moni lapsi toimii oman ikäryhmänsä viiteryhmän jäsenenä.

Joukkoliikenne/Palvelujen saavutettavuus

- Jatketaan hyvää esteetöntä tasoa liikenteessä.
- Esteettömyyden lisääminen lippu- ja maksujärjestelmien kehittämisessä.

Viestinnän esteettömyys

- www.hameenlinna.fi -sivut **säilyvät saavutettavina**.
- Julkaistaan kaupungin verkkosivuilla kohteiden tuottamat esteettömyyskuvaukset.
- Auditoidaan saavutettavuus kaikista domaineista, jotka kaupunki omistaa myös esteettömyyst ratkaisuiden suunnittelua ja toteutusta.

Toteutumisen arviointi/mittarit

- Yksi investointihanke kohdistuu vuosittain esteettömyyden lisäämiseen.
- Keskustan liikenneturvallisuutta on edistetty suunnitelmien mukaisilla nopeusrajoituksilla.
- Tunnistepohjainen lippujärjestelmä otetaan käyttöön.
- www.hameenlinna.fi -sivut säilyvät saavutettavina.
- Sähköisten sisältöjen tuottamisesta huolehditaan saavutettavina pysyvästi.
- Kolmannen osapuolen tuottamien sähköisten palvelujen hankinnassa huomioidaan saavutettavuus yhtenä hankintakriteerinä.
- Kaupungin verkkosivuilla julkaistaan kohteiden tuottamat esteettömyyskuvaukset.
- Saavutettavuus auditoidaan kaikista domaineista, jotka kaupunki omistaa.

6. Ohjelman vuosittainen arviointi ja suunnittelu

- Vuosittainen onnistumisen arviointi raportoidaan tilinpäätöksen toimintakertomuksen aikataulussa omana raporttina.
- Raportointia tuetaan aktiivisella viestinnällä kaupungin nettisivuilla, joilla seurataan esteettömyyden ja saavutettavuuden kehitystä. Esteettömyys-sivut. www.hameenlinna.fi/hallinto-ja-talous/organisaatio/esteeton-hameenlinna/
- Arvioinnin perusteella suunnataan tulevan vuoden toimenpiteitä.
- Asetetaan painopisteet valtuustokaudelle.
- Päätökset osana talousarvioprosessia.

Esteettömyystyöryhmä

- Viestintä: Tiina Vahtokari ja Kaisa Paavilainen
- Strategia ja kehittäminen: Markku Rimpelä ja Tarja Mikkola
- Vammaisneuvosto: Pia-Nina Mohr
- Kaupunkirakenne/tilapalvelut: Antti Kaukiainen
- Kaupunkirakenne/liikennesuunnittelu: Minna Aakkula
- Sosiaali- ja terveystoimiala: Janne Parikka
- Terveyspalvelut: Pekka Komulainen
- Sivustys ja hyvinvointitoimiala: Päivi Joenmäki
- Kanta-Hämeen sairaanhoitopiiri: Minna Holopainen
- Vanhusneuvosto: Anja Huostila, Heikki Karisto
- Ikäraati: Pentti Repo

Lähteet

- 31.10.2020 Hämeenlinnan esteettömyysohjelman työpaja: Satu Wäre-Åkerblom, esteettömyysasiantuntija, arkkitehti SAFA Invalidiliiton Esteettömyyskeskus ESKE
- Helsinki kaikille – Helsingin kaupungin esteettömyyssuunnitelma
- Turun kaupungin esteettömyyssuunnitelma